

Issues of improving the procedure for preparing a criminal case for trial

Sobir ALISHAEV¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2023
Received in revised form
15 August 2023
Accepted 25 August 2023
Available online
15 September 2023

Keywords:

Criminal case,
forensic expertise,
expert opinion,
higher court,
expert,
proof,
sentence.

ABSTRACT

This article is devoted to the theoretical problems of the stage of improving the meaning and procedure for using expert opinion and expert testimony, which is one of the types of evidence when passing a lawful, reasonable, and fair sentence in a criminal case.

The significant influence of the expert's opinion on the author's judgment is noted, as well as the circumstances of the influence of the expert's opinion on the judgment are shown by practical examples and their analysis.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss7/S-pp101-106>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Jinoyat ishi bo'yicha qonuniy, asosli va adolatli hukm chiqarishda ekspert xulosasining o'rne va ahamiyati

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

Jinoyat ishi,
sud ekspertizasi,
ekspert xulosasi,
yuqori sud,
ekspert,
dalil,
hukm.

Mazkur maqola jinoyat ishi bo'yicha qonuniy, asosli va adolatli hukm chiqarishda dalillar turlaridan biri hisoblangan ekspert xulosasi va ekspertning ko'rsatuvlari ahamiyati va undan foydalanish tartibini takomillashtirish bosqichining nazariy muammolariga bag'ishlangan.

Muallif tomonidan hukm chiqarishga ekspert xulosasi sezilarli darajada ta'sir etishiga to'xtatib o'tilgan hamda hukm chiqarish uchun ekspert xulosasining ta'sir etish holatlari amaliy misollar va ularning tahlillari bilan ko'rsatib o'tilgan.

¹ Lecturer, Department of Criminal and Procedural Law, Tashkent State University of Law.
E-mail: sobiralishaev25@gmail.com

Вопросы совершенствования порядка подготовки уголовного дела к судебному разбирательству

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

уголовное дело,
судебная экспертиза,
заключение эксперта,
вышестоящий суд,
эксперт,
доказательство,
приговор.

Данная статья посвящена теоретическим проблемам этапа совершенствования значения и порядка использования экспертного заключения и показаний эксперта, являющихся одним из видов доказательств при вынесении законного, обоснованного и справедливого приговора по уголовному делу.

Отмечено существенное влияние заключения эксперта на вынесение суждения автором, а также обстоятельства влияния заключения эксперта на вынесение суждения показаны практическими примерами и их анализом.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksiga binoan sud qarori qonuniy, asosli va adolatli bo'lishi kerak. Qonun chiqaruvchi hukmning qonuniy, asosli va adolatli deb tan olinishi shartlarini belgilaydi. Mazkur shartlar Jinoyat-protsessual kodeksining 455-moddasida keltirilgan bo'lib [6], unga ko'ra, agar hukm qonunning barcha talablariga amal qilingan holda va qonun asosida chiqarilgan bo'lsa, qonuniy deb e'tirof etiladi, agar hukm ishning haqiqiy holatlari unda kerakligicha to'la va yuz berganiga haqiqatan monand tarzda aniqlangan bo'lsa, asosli deb e'tirof etiladi, agar hukm aybdorga nisbatan jazo yoki boshqa ta'sir chorasi u sodir etgan jinoyatning ijtimoiy xavfilik darajasi va uning shaxsi e'tiborga olinib tayinlangan bo'lsa, aybsiz shaxs esa oqlangan va reabilitatsiya etilgan bo'lsa, adolatli deb e'tirof etiladi.

Qonuniy, asosli va adolatli hukmning qarori ko'p jihatdan jinoyat ishida to'plangan dalillarga bog'liq.

Jinoyat protsessining asosiy elementi isbotlash jarayoni – sud, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan tartibda jinoyat alomatlari mavjudligini yoki yo'qligini aniqlaydigan ma'lumotlarni o'rnatish jarayoni sifatida jinoyat ishiga tegishli holatlardir.

Ushbu holatlarning ro'yxati Jinoyat-protsessual kodeksining 85-moddasi bilan belgilanadi [6]. O'z navbatida, isbot qilish ishni qonuniy, asoslangan va adolatli hal qilish uchun ahamiyatga ega bo'lgan holatlar to'g'risidagi haqiqatni aniqlash maqsadida dalillarni to'plash, tekshirish va baholashdan iboratdir.

Ushbu normalarda ekspert xulosasi va ko'rsatuvlarini dalil turlaridan biri sifatida belgilaydi.

Jinoiy ish qo'zg'atayotgan shaxslar ekspertning fikriga alohida ahamiyat qaratishlari lozim.

Jinoyat ishini ko'rib chiqish uchun ekspert xulosasining daliliy ahamiyati juda katta, chunki bu turli xil bilim sohalarida (maxsus bilimlar) ilmiy yutuqlarni qo'llash orqali aniqlangan faktlarni bayon qilishdir.

Bir qator tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, maxsus bilim – bu yuqori kasbiy tayyorgarlik, ilmiy faoliyat, amaliy ish tajribasi natijasida olingan, zamonaviy ilmiy va amaliy darajaga mos keladigan, o'z egalariga o'z mutaxassisligi bilan bog'liq har qanday masalalarni malakali tarzda hal qilish imkoniyatini yaratadigan ob'ektiv xarakterdagi har qanday bilim va ko'nikmalar hisoblanadi.

Bu bizga ekspert xulosasi sub'ektiv baholash va shaxsiy xususiyatlar, guvohlar, jabrlanuvchilar va ayblanuvchilar tomonidan voqealarni idrok etish va taqdim etishning o'ziga xos xususiyatlari bilan emas, balki ob'ektiv xarakter ekanligini aytishga imkon beradi.

Jinoyat protsessida ekspert xulosasining ahamiyati bebahodir. Zamonaviy usullar va fan va texnika sohasidagi so'nggi yutuqlar turli sohalarda tadqiqotlarni o'tkazish, shu jumladan rivojlanayotgan qarama-qarshiliklarni bartaraf etishga imkon beradigan turli xil tadqiqot usullaridan foydalanish imkonini beradi.

Ko'pincha ekspert xulosasi so'roq qilingan holatlarda mavjud bo'lgan bo'shliqlar va qarama-qarshiliklarni yo'q qiladi, shaxslar va (yoki) ba'zi ko'rsatuv beruvchilarni dalillarini tasdiqlovchi va boshqalarini rad etuvchi bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu xulosa biz o'rgangan sud va tergov amaliyoti ma'lumotlari bilan tasdiqlangan. Jumladan, misol tariqasida ko'rib chiqilgan qo'yidagi jinoyat ishini keltirishimiz mumkin, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 298-moddasi 1-qismi bilan ayblangan T. maxsus transport vositasini boshqarib ketishi jarayonida yo'l-transport xodisasini sodir etgan. Sud jinoyat ishini ko'rib chiqqanda, aynan ekspert xulosasi qonuniy, asosli va adolatli hukm chiqarishga yordam berdi, bu esa jinoyatchini jinoiy javobgarlikka tortish, jabrlanuvchi foydasiga esa jinoyatchi tomonidan uning sog'lig'iga yetkazilgan moddiy zararni qoplash majburiyatini yuklash imkonini berdi.

Dastlabki tergov organi tomonidan T. ayblanayotgan jinoyat ishi bo'yicha yo'l-transport xodisasi natijada transport vositasida kelayotgan Sh. badaniga o'rtacha og'ir shikast yetkazilgan. Dastlabki tergov vaqtida tayinlangan ekspertiza xulosalarini ham inobatga olgan holda tergov organi ishni sudga yuborgan. Sud majlisida himoyaning vajlariga ko'ra transport vositasini aynan o'sha holatda jabrlanuvchi deb hisoblanayotgan shaxs boshqargani va tan-jarohatlari olganini keltirgan. Vajlarining tasdig'i sifatida sud majlisida ushbu holatni bevosita ko'rgan boshqa yo'lovchilarni ham so'roq qilish to'g'risida iltimosnoma kiritadi. Biroq, sud tomonidan tayinlangan turli xil (kompleks ekspertiza) avtotexnika va sud-tibbiy ekspertiza xulosasiga ko'ra, sudlanuvchi va jabrlanuvchi tomonidan olingan tan jarohatlari hamda transport vositasining shikastlanishi holatlaridan kelib chiqib, himoyaning vajlari rad etiladi va sudlanuvchi yo'l-transport xodisasi vaqtida boshqaruvda bo'lgani holatini tasdiqlaydi.

Biroq ba'zi holatlarda, ekspert xulosasida uni maqbul dalil deb topish uchun barcha asoslar bo'lsada, qonuniy, asosli va adolatli hukm chiqarish uchun xizmat qilmasligi mumkin [1.545-b.]. Jumladan ba'zi bir olimlarning fikriga ko'ra, tadqiqot shakllari va usullarining xilma-xilligi sudlar uchun muammo tug'dirdi, ko'pincha bir xil xulosalar turli iboralar bilan tavsiflanadi, xulosalar to'liq berilmaydi, qo'yilgan savolning mohiyatini yetarlicha oshkor qilmaydi va javob bermaydi. Boshqa tomondan, ishda raislik qiluvchi sudyaga kerak bo'lgan sud-tergov holatlari mavjud muayyan sud-tergovni hal qilish uchun mutaxassislarning bilim va amaliy ko'nikmalaridan foydalanishni taqazo etadi. Jumladan S.ga nisbatan jinoyat ishi bo'yicha ekspertiza transport vositasi mexanik uzatmalar qutisi va shinalar holatidan kelib chiqib, transport birinchi uzatmaga solinganda, nishablikda ham g'ildiraklar aylangan holda orqaga harakatlanishi mumkin emaligini xulosa qilishgan, biroq himoya vajlariga asosan o'tkazilgan tergov eksperementi uzatmalar qutisi bo'yicha xulosaning aksini tasdiqlagan.

Sud uchun hech qanday dalil oldindan belgilangan kuchga ega emas, shu jumladan tergovchi, surishtiruvchi va prokuror uchun ham. Ekspert xulosasining ehtimoliy tabiati va himoya tomonidan taqdim etilgan dalillarning umumiyligi, shuningdek jinoyat ishi materiallarida mavjud bo'lgan dalillar, sudga ekspert xulosasini jinoyat ishi bo'yicha ayblovning dalili sifatida ishlatishga ruxsat bermadi.

Isbotlash jarayonida ekspert xulosasi sifatida bunday turdagi dalillardan foydalanishning ushbu misollarini taqqoslash nafaqat ekspert xulosalarining o'zi, balki ularning xulosada taqdim etilishi ham muhim rol o'ynashidan dalolat beradi.

Isbotlash sub'ektlari ekspert o'z xulosasini qat'iylik shaklda shakllantirishga imkon topganligini ortiqcha baholamasligi yoki ekspert xulosasini ehtimoliy xulosa bilan e'tiborsiz qoldirmasligi kerak [4. 48-b.]. Ko'rinib turibdiki, har bir holatda jinoyat protsessini olib boruvchi shaxslar ekspert xulosasini baholashga har bir aniq holatda ehtiyotkorlik bilan yondashishlari kerak.

Biz keltirgan ikki misolda, rasmiy ravishda, ekspertning jinoyat ishi bo'yicha xulosasi Jinoyat-protsessual kodeksining barcha talablariga javob beradi, lekin aslida jinoyat ishini sudga yuborishda qonun buzilish holatlarini sodir etishga xizmat qildi.

Ekspertning xulosasi sud dalillari sifatida faqat ishga aloqadorligi, maqbulligi va ishonchliligi talablariga javob beradigan taqdirda ishlatilishi mumkin. Ushbu holatlarni aniqlash uchun sud bu ma'lumotlarni baholaydi.

Sudlar har bir dalilni alohida va ishdagi boshqa dalillar bilan birgalikda baholaydilar. Dalillarni baholash mezonlari birinchi instansiya sudi uchun ham, yuqori instansiya sudlari uchun ham bir xil [4. 46–47-b.].

Baholash mezonlarini guruhlab, quyidagilarga bo'lish mumkin: ekspertiza tashkil etish, ekspert xulosalari asosligi, sud tomonidan ekspert xulosasi baholash to'g'riligi.

Birinchi guruhga quyidagilar kiradi: ekspertning ob'ektivligi nuqtai nazaridan tanlovi, uning aniq ilmiy malakasi, tadqiqotga qaratilgan materiallarning to'liqligi va sifati, protsessual me'yorlarga muvofiqligi.

Ikkinchi guruh quyidagilarga rioya qilishni o'z ichiga olishi kerak, jumladan ekspert o'z vakolatlaridan to'g'ri foydalangani, tergovchi va sud tomonidan taqdim etilgan materiallardan foydalanishning to'liqligi, ilmiy asoslardan foydalanish, tadqiqot jarayoni va ekspert xulosasidagi xulosalar o'rtasida qarama-qarshiliklarning yo'qligi.

Uchinchi guruh ekspert xulosalarining ish materiallariga muvofiqligini o'z ichiga oladi va agar ular orasida qarama-qarshiliklar bor bo'lsa, keyin ular sud tergovi davomida bartaraf qilingani.

Sud ekspertizasini tayinlash va ekspertni tanlash qarori qabul qilishda, tergovchi quyidagilarni hisobga olishi kerak: ekspert ishning natijasi bilan qiziqmasligi va tegishli bilim sohasida yetarlicha vakolatli bo'lishi kerak.

Birinchi talab barcha turdagi ekspertizalao uchun umumiydir. Ikkinchisiga kelsak, shuni ta'kidlash kerakki, sud ekspertizasi uchun ushbu masalani hal qilishda o'ziga xoslik mavjud bo'lib, bu sud-tergov organlari xodimlari har doim ham tadqiqot chegaralari va ekspertiza ishonib topshirilgan shaxslar orasida imkoniyatlari to'g'risida aniq tasavvurga ega emaslar va har doim ham ilmiy bilimlarning chuqurligi zarurligini yetarlicha tasavvur qila olmaydilar. Bu sud ekspertizasi ba'zan ilmiy malakaga ega bo'lmagan mutaxassislariga ishonib topshirilishiga olib keladi. Ekspert vakolatiga kiradigan masalalarni hal qilish talabiga kelsak, yuqori sudlar ekspertga faqat uning vakolatidan tashqariga chiqmaydigan masalalarni hal qilish zarurligini ko'rsatadi.

Ekspertizani o'tkazish uchun zarur bo'lgan materiallarni to'plash va tanlash muhim rol o'ynaydi. Mutaxassis qanchalik malakali bo'lmasin, fan va texnikaning eng so'nggi yutuqlaridan foydalanmasin – agar tadqiqot ob'ektlari yetarli bo'lmasa yoki ular tadqiqot uchun mos bo'lmasa, ekspert xulosasi ishda ishonchli dalil bo'la olmaydi.

Ekspert xulosasini baholashda, sudlar nafaqat ekspert tomonidan o'rnatilgan faktdan, balki ushbu faktning ishonchliligidan ham kelib chiqadi, ya'ni xulosalar ularning haqiqiyliги nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishi kerak.

Ekspertni muayyan xulosalarga olib kelgan ushbu ob'ektlarning ishonchliligiga shubha, xulosaning ishonchliligiga shubha tug'diradi, bu esa o'z navbatida bunday xulosaga asoslangan hukmning qonuniyligi va asosliligiga shubha tug'diradi.

Ham ekspert, ham tergov va sud amaliyoti tadqiqot uchun yuborilgan ob'ektlarning ishonchliligiga shubha tug'diradigan holatlar tergovchi, sud va ekspertlarning ish natijasini yo'qqa chiqaradi. Protsessual qonunlarning buzilishi, ashyoviy dalillarning haqiqiyliigi va xavfsizligini ta'minlash, shuningdek ashyoviy dalillarni olib qo'yish va saqlash tartibi bo'yicha tegishli ko'rsatmalarga rioya qilmaslik ekspertizaga yuborilgan narsalarning – ashyoviy dalillarning haqiqiyliigini yo'qotishiga olib keladi va bunday ob'ektlarni yrganiushga asoslangan ekspertlarning xulosalari ularning ishida dalil qiyamatini yo'qotadi.

Ekspert xulosasi – bu dalillarning maxsus manbasidir. Ekspert xulosasining o'ziga xos xususiyati shundaki, ekspert tergov va sudga ma'lum bir fan, texnika, san'at sohasidagi ma'lumotlardan foydalanish asosida u tomonidan aniqlangan faktlar to'g'risida xabar beradi. Tadqiqotni olib boradigan mutaxassis o'zining maxsus bilimlariga asoslanadi, bu esa tergov yoki sud organlari tomonidan berilgan savollarga javob berishga imkon beradi. Ekspert xulosalari dalil ahamiyatga ega, guvoh, ayblanuvchi va sudlanuvchining u yoki bu fakt bo'yicha xulosalari dalil kuchiga ega emas.

Ekspert xulosasini uning ilmiy ishonchliligi nuqtai nazaridan baholash juda murakkab jarayon. Ushbu konsepsiya fan va texnika talablariga javob beradigan mutaxassis tomonidan tanlangan ilmiy tadqiqot usullarining to'g'riligini, tadqiqot bosqichlarining mantiqiy ketma-ketligini (alohida, qiyosiy, eksperiment) va fan va texnologiyalarni rivojlantirishning hozirgi darajasida berilgan savollarga javob berish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Ekspert xulosasi maxsus dalildir, shuning uchun unga ma'lum talablar qo'yilishi kerak, birinchi navbatda – ilmiy asoslilik, aniqlik, ekspert xulosalarining ravshanligi.

Sudlar hukmda o'z xulosalarini faqat ishonchli, hech qanday shubha tug'dirmaydigan faktlarga asoslanishlari kerak.

Sud va tergov amaliyotidan biz tahlil qilgan misollar ekspertning kasbiy mahorati, uning bilim va ko'nikmalaridan sud tomonidan jinoiy ishlarni ko'rib chiqishda ancha samarali foydalanilishini ishonchli ko'rsatmoqda. Ilmiy bilimlarning rivojlanishi bilan fan va texnikaning turli sohalarida jinoyat protsessida ekspertning roli oshadi. Uning bilimlari jinoyat ishlarini ochish, tergov qilish va ko'rib chiqishda, shuningdek jinoyat ishi bo'yicha qonuniy, oqilona va adolatli hukm chiqarishda zarurdir.

Ayni paytda, keltirilgan holatlardan ko'rinib turibdiki, jinoyat ishini ko'rib chiqishda ularni dalil sifatida ishlatishga imkon bermaydigan ekspert xulosalari mavjud bo'lib qoladi. Bunga ob'ektiv va subektiv sabablar bor. Shu munosabat bilan biz sud tergovining sifati ba'zan ekspertlarning xulosalariga tanqidiy munosabatga bog'liq deb hisoblaymiz. Ekspertlar yo'q qo'yishi mumkin bo'lgan xato borligini inobatga olmasdan, ularning xulosalariga ko'r-ko'rona tayanish sud hukmining qonuniy va asosli bo'lishiga shubha tug'diradi [3].

Shu sababli, jinoyat ishi bo'yicha sud tergovi paytida yuzaga keladigan ko'plab murakkab vaziyatlarni hal qilish uchun agar so'roq qilish ishning maxsus bilimlarga oid holatlarini aniqlash va o'rganish bilan bog'liq bo'lsa, mutaxassisni taklif qilish tavsiya etiladi. Ushbu tavsiyaning dolzarbligi shundan iboratki, jinoyat ishlarini ko'rib chiqishda ko'pincha maxsus bilimlardan foydalanmasdan jinoyat ishini ko'rib chiqishni davom

ettirishning iloji bo'lmagan holatlar yuzaga keladi. Mutaxassisning so'rog'i esa jinoyat protsessining ishtirokchilariga ularga to'g'ri savollar berish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, ekspert xulosasiga huquqiy baho berish va uni kelgusida sud hukmida dalil sifatida tan olish yoki olmaslik imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Комаров О.Н. Использование знаний специалистов, экспертов в уголовном процессе // Право и государство: приоритеты XXI века: материалы Всероссийской научно-практической конференции / отв. ред. В.Я. Музюкин, Е.С. Аничкин. – Барнаул: Алт. Ун-т, 2007. – С. 545.
2. Аверянова Т. В., Белкин Р. С, Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Экспертиза в гражданском, административном, уголовном процессе: учебник для вузов. М.: Норма, 2003.
3. Аверянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов. Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. М.: Норма.
4. Tuxtasheva U.A., Pulatov B., Bazarova D.B., Saxadinov S., Tulaganova G.Z., Mirazov D.B., Mirzayev A., Mavlonov K., Kenjaboyev D., Salomov N. Jinoyat-protsessual huquqi: Darslik. – T.: TDYU nashriyoti, 2021.248 bet.
5. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.02.2021 y., 03/21/671/0093-son. <https://www.lex.uz/acts/20596>.
6. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual Kodeksi, 2021 yil 21 apreldagi O'RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son, <https://lex.uz/docs/111460>.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 iyuldagi "Sudlar faoliyatini yanada takomillashtirish va odil sudlov samaradorligini oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-6034-son Farmon, <https://lex.uz/docs/4910826>.
8. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual, Xo'jalik protsessual va Fuqarolik protsessual kodekslariga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining 2000 y. 14 dekabrda, 163-II-son Qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. 2001. 1-2-son, 11-modda.
9. O'zbekiston Respublikasining Oliy sudi Plenumining "Sud hukmi to'g'risida"gi 23.05.2014 yildagi 07-sonli qarori. <https://lex.uz/uz/docs/2413562>.
10. Alishaev S.T. SUDEBNOE RESHENIE: ZAKONNOST, SPRAVEDLIVOST I BESPRISTRASTNOST //Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2022. – T. 2. – №. 2.
11. Алишаев С.Т. СУД НУКМИНИ ТУЗИШ ВА РАСМИЙЛАШТИРИШ МУАММОЛАРИ //E Conference Zone. – 2022. – С. 176-179.
12. Алишаев С. Т. ОДИЛ СУДЛОВНИНГ ЯКУНИ НУЖЖАТИ СИФАТИДА НУКМ //E Conference Zone. – 2022. – С. 171-175.
13. Маматкулова, Хосият. "Некоторые вопросы допустимости электронных доказательств." Общество и инновации 2.1/S (2021): 256-264.
14. Mamatkulova, K. (2021). Admissibility Of Electronic Evidence In Criminal Proceedings. The American Journal of Political Science Law and Criminology, 3(02), 144–152. <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume03Issue02-21>